NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 7

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 7

ईशावास्यम् इदं सर्वम्

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

वयम् अभ्यासं कुर्मः | योग्यताविस्तरः | परियोजनाकार्यम् | कार्यकलापः

Contents

Class 7 Sanskrit · Deepakam · Chapter 7 — ईशावास्यम् इदं सर्वम्

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः
8 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 Q7 Q8
3

YV
योग्यताविस्तरः
2 questions · Q1 Q2
13

PR
परियोजनाकार्यम्
2 questions · Q1 Q2
16

AC
कार्यकलापः
1 question · Q1
19

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any section or question.

The word-meaning tables of the lesson (pp. 76–77) already give Hindi and English meanings; their column “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” is for each student’s own mother tongue.

Figures are cropped from the original lesson. **EX** = exercise, **YV** = योग्यताविस्तरः, **PR** = project work, **AC** = class activity.

हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. ७६–७७) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; “मातृभाषया अर्थं लिखन्तु” स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

EX

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 8 questions · समाधान · ८ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तराणि लिखन्तु —

(क) दैत्यराजः कः ?

(ख) के हिरण्यकशिपुं ध्यायन्ति ?

(ग) किं देवेभ्यः न दास्यन्ति ?

(घ) कस्य दलनेन अपि सः जीवति ?

(ङ) राक्षसाः कुतः प्रह्लादं पातितवन्तः ?

(च) हिरण्यकशिपुः कस्मात् वरं प्राप्तवान् ?

(छ) हरिः कुत्र अस्ति इति कः वदति ?

ANSWER उत्तर

(क) हिरण्यकशिपुः

Hiranyakashipu · हिरण्यकशिपु

p. 72 — "त्रैलोक्याधिपतिः देवाधिदेवः दैत्यराजः हिरण्यकशिपुः आगच्छति"

(ख) जनाः

The people · लोग

p. 72 — "सर्वत्र जनाः मामेव ध्यायन्ति खलु"

(ग) यज्ञभागादिकम्

The share of the yajna (yajna offerings) · यज्ञ-भाग आदि

p. 72 — "यज्ञभागादिकम् अपि देवेभ्यः न केऽपि दास्यन्ति"

(घ) गजस्य

Of the elephant · हाथी के

p. 72 — "गजस्य पद-दलनेन अपि सः जीवति"

NCERT Archive

(ङ) उत्तुङ्गशिखरात्

From the peak of a high mountain · ऊँचे पर्वत के शिखर से

p. 72 — "उत्तुङ्गशिखरात् तं पातितवन्तः"

(च) ब्रह्मदेवात्

From Brahmadeva · ब्रह्मदेव से

p. 75 — "अहं ब्रह्मदेवात् वरं प्राप्य अमरः अस्मि"

(छ) प्रह्लादः

Prahlad · प्रह्लाद

p. 74 — "तात! श्रीहरिः तु सर्वत्र अस्ति"

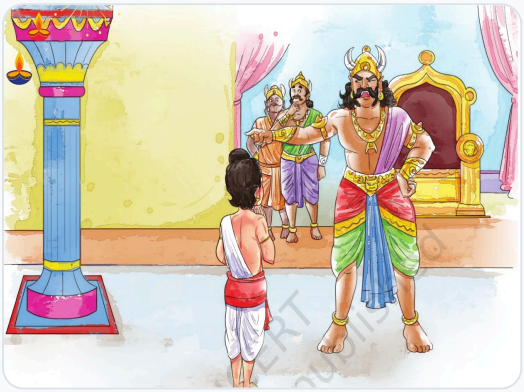

Figure from the lesson, p. 74 — Prahlad stands before Hiranyakashipu and says that Hari is everywhere.

(क) हिरण्यकशिपुः · (ख) जनाः · (ग) यज्ञभागादिकम् · (घ) गजस्य · (ङ) उत्तुङ्गशिखरात् · (च) ब्रह्मदेवात् · (छ) प्रह्लादः

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् पूर्णवाक्येन उत्तराणि लिखन्तु —

(क) के भीताः तिष्ठन्ति ?

(ख) प्रह्लादः अहर्निशं किं करोति ?

(ग) प्रह्लादं कथं समुद्रे क्षिप्तवन्तः ?

(घ) नृसिंहः कथं बहिः आगच्छति ?

(ङ) हिरण्यकशिपुः केन स्तम्भं भङ्क्ष्यामि इति वदति ?

ANSWER उत्तर

(क) सुराः, असुराः, यक्ष-गन्धर्व-किन्नराः (च) सर्वे हिरण्यकशिपोः भीताः तिष्ठन्ति ।

NCERT Archive

Gods, demons, Yakshas, Gandharvas and Kinnaras — all stand frightened (of Hiranyakashipu). · सुर, असुर, यक्ष, गन्धर्व और किन्नर सब (हिरण्यकशिपु से) डरे हुए खड़े रहते हैं।

p. 72 — "सुराः असुराः यक्ष-गन्धर्व-किन्नराः भवतः सर्वे भीताः तिष्ठन्ति"

(ख) प्रह्लादः अहर्निशं शत्रोः हरेः गुणगानं करोति।

Prahlad sings the praises of Hari, (my) enemy, day and night. · प्रह्लाद दिन-रात शत्रु हरि का गुणगान करता है।

p. 72 — "कुलकलङ्कः सः प्रह्लादः अहर्निशं मम शत्रोः हरेः गुणगानं करोति"

(ग) राक्षसाः प्रह्लादं रज्वा बद्ध्वा समुद्रे क्षिप्तवन्तः।

They tied Prahlad with a rope and threw him into the sea. · उन्होंने प्रह्लाद को रस्सी से बाँधकर समुद्र में फेंक दिया।

p. 72 — "रज्वा बद्ध्वा समुद्रमध्ये क्षिप्तवन्तः"

(घ) नृसिंहः महता गर्जनेन स्तम्भात् बहिः आगच्छति।

Narasimha comes out of the pillar with a great roar. · नृसिंह बड़ी गर्जना के साथ स्तम्भ से बाहर आते हैं।

p. 74 — "महता गर्जनेन नृसिंहः स्तम्भात् बहिः आगच्छति"

Figure from the lesson, p. 75 — Narasimha bursts out of the shattered pillar.

(ङ) हिरण्यकशिपुः खड्गेन स्तम्भं भङ्क्ष्यामि इति वदति।

Hiranyakashipu says, "I shall break the pillar with this sword." · हिरण्यकशिपु कहता है — "मैं इस तलवार से स्तम्भ को तोड़ दूँगा।"

p. 74 — "अनेन खड्गेन स्तम्भं भङ्क्ष्यामि"

NCERT Archive

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु —

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क)	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
(ख)	चमसेन	.....	.....
(ग)	आचार्येण	.....	आचार्यैः
(घ)	.....	.....	आसन्दैः
(ङ)	बालिकया	.....	बालिकाभिः
(च)	.....	पेटिकाभ्याम्	.....
(छ)	मित्रेण	.....	.....
(ज)	.....	.....	वस्त्रैः

ANSWER उत्तर

Answer · उत्तर Given in the book · पुस्तक में दिया गया

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क)	रामेण	रामाभ्याम्	रामैः
(ख)	चमसेन	**चमसाभ्याम्**	**चमसैः**
(ग)	आचार्येण	**आचार्याभ्याम्**	आचार्यैः
(घ)	**आसन्देन**	**आसन्दाभ्याम्**	आसन्दैः
(ङ)	बालिकया	**बालिकाभ्याम्**	बालिकाभिः
(च)	**पेटिकया**	पेटिकाभ्याम्	**पेटिकाभिः**
(छ)	मित्रेण	**मित्राभ्याम्**	**मित्रैः**
(ज)	**वस्त्रेण**	**वस्त्राभ्याम्**	वस्त्रैः

Rule: tritiya (third case) endings — **masculine/neuter in -a:** -एन, -आभ्याम्, -ऐः (राम → रामेण, रामाभ्याम्, रामैः); **feminine in -ā:** -या, -आभ्याम्, -आभिः (बालिका → बालिकया, बालिकाभ्याम्, बालिकाभिः). हिन्दी: अकारान्त पुंल्लिङ्ग/नपुंसकलिङ्ग में -एन, -आभ्याम्, -ऐः और आकारान्त स्त्रीलिङ्ग में -या, -आभ्याम्, -आभिः लगता है ।

आसन्द (m.) → आसन्देन; पेटिका (f.) → पेटिकया, पेटिकाभिः; वस्त्र (n.) → वस्त्रेण, वस्त्राभ्याम्; चमस (m.) → चमसाभ्याम्, चमसैः; आचार्य (m.) → आचार्याभ्याम्; मित्र (n./m.) → मित्राभ्याम्, मित्रैः.

NCERT Archive

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. उदाहरणानुसारं रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु —

(क) हिरण्यकशिपुः आगच्छति । – कः आगच्छति ?

(ख) सुरासुराः सर्वे भीताः भविष्यन्ति ।

(ग) दैत्यराजः खड्गेन प्रहरति ।

(घ) अहं प्रह्लादं मारयिष्यामि ।

(ङ) तात ! हरिस्तु सर्वत्र अस्ति ।

(च) पुत्रस्य विषये वक्तुम् इच्छति ।

(छ) नृसिंहः निजनखैः हिरण्यकशिपुं मारितवान् ।

ANSWER उत्तर

Rule: replace the underlined word with the question word of the same case, number and gender — कः/के (प्रथमा), कम् (द्वितीया), केन/कैः (तृतीया), कस्य (षष्ठी), कुत्र (स्थान); the rest of the sentence stays the same.

हिन्दी: रेखांकित पद की विभक्ति, वचन और लिङ्ग के अनुसार प्रश्नवाचक शब्द रखें; शेष वाक्य वही रहता है ।

(क) **कः** आगच्छति ?

Who comes? · कौन आता है?

हिरण्यकशिपुः (प्रथमा, एकवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **कः** (given in the book)

(ख) **के** भीताः भविष्यन्ति ?

Who will be frightened? · कौन डरे हुए होंगे?

सुरासुराः (प्रथमा, बहुवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **के**

(ग) दैत्यराजः **केन** प्रहरति ?

With what does the king of demons strike? · दैत्यराज किससे प्रहार करता है?

खड्गेन (तृतीया, एकवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **केन**

(घ) अहं **कं** मारयिष्यामि ?

Whom shall I kill? · मैं किसे मारूँगा?

प्रह्लादं (द्वितीया, एकवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **कम्**

(ङ) तात ! हरिस्तु **कुत्र** अस्ति ?

Father! Where is Hari? · पिताजी! हरि कहाँ हैं?

सर्वत्र (स्थान-बोधक अव्यय) → **कुत्र**

(च) **कस्य** विषये वक्तुम् इच्छति ?

NCERT Archive

About whom does he wish to speak? · वह किसके विषय में कहना चाहता है?

पुत्रस्य (षष्ठी, एकवचनम्, पुंल्लिङ्ग) → **कस्य**

(छ) नृसिंहः **कैः** हिरण्यकशिपुं मारितवान् ?

With what did Narasimha kill Hiranyakashipu? · नृसिंह ने हिरण्यकशिपु को किनसे मारा?

निजनखैः (तृतीया, बहुवचनम्) → **कैः**

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. अधः प्रदत्तेषु रिक्तस्थानेषु तृतीया-विभक्त्यन्तानि रूपाणि लिखन्तु —

(क) अहं मम ..... (खड्ग) स्तम्भं भङ्क्ष्यामि ।

(ख) प्रह्लादः गजस्य ..... (पददलन) अपि जीवति ।

(ग) सर्वे जनाः ..... (नारायण) अनुगृहीताः ।

(घ) ..... (निजनख) तव वक्षःस्थलं विदीर्य मारयिष्यामि ।

(ङ) बालिकाः ..... (शिक्षिका) सह चर्चां कुर्वन्ति ।

ANSWER उत्तर

Rule: the third case shows the instrument (खड्गेन), the manner / agent, and is used with सह. हिन्दी: साधन, कर्ता (कर्मवाच्य में) और 'सह' के योग में तृतीया विभक्ति होती है ।

(क) अहं मम **खड्गेन** स्तम्भं भङ्क्ष्यामि ।

I shall break the pillar with my sword. · मैं अपनी तलवार से स्तम्भ तोड़ूँगा ।

खड्ग (m.) + साधन (instrument) → तृतीया, एकवचनम्

p. 74 — "अनेन खड्गेन स्तम्भं भङ्क्ष्यामि"

(ख) प्रह्लादः गजस्य **पददलनेन** अपि जीवति ।

Prahlad lives even by the trampling of an elephant's foot. · प्रह्लाद हाथी के पैरों से कुचले जाने पर भी जीवित रहता है ।

पददलन (n.) → तृतीया, एकवचनम्

p. 72 — "गजस्य पद-दलनेन अपि सः जीवति"

(ग) सर्वे जनाः **नारायणेन** अनुगृहीताः ।

All people are blessed by Narayan. · सभी लोग नारायण से अनुगृहीत (कृपा-प्राप्त) हैं ।

नारायण (m.) → तृतीया, एकवचनम् (कर्ता / agent of the passive 'अनुगृहीताः')

(घ) **निजनखैः** तव वक्षःस्थलं विदीर्य मारयिष्यामि ।

I shall tear open your chest with my own nails and kill you. · मैं अपने नाखूनों से तुम्हारी छाती चीरकर तुम्हें मारूँगा ।

NCERT Archive

निजनख → तृतीया, बहुवचनम् (as in the lesson)
p. 75 — "निजनखैः तव वक्षःस्थलं विदीर्य"

(ङ) बालिकाः **शिक्षिकया** सह चर्चां कुर्वन्ति ।

The girls discuss with the (woman) teacher. · बालिकाएँ शिक्षिका के साथ चर्चा करती हैं ।

शिक्षिका (f.) → तृतीया, एकवचनम्; 'सह' (with) takes the third case

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. उदाहरणानुसारं संयोज्य लिखन्तु —

(क) रमा + ईशः = रमेशः

(ख) सुर + ईश्वरः = ...

(ग) नाग + इन्द्रः = ...

(घ) गज + इन्द्रः = ...

(ङ) माता + इव = ...

(च) राम + इति = ...

(छ) पर + उपकारः = ...

(ज) मम + उपरि = ...

(झ) सूर्य + उदयः = ...

(ञ) रामेण + उक्तम् = ...

(ट) तस्य + उपरि = ...

ANSWER उत्तर

Rule (गुण-सन्धिः): अ/आ + इ/ई = **ए**; अ/आ + उ/ऊ = **ओ**. The two vowels join into one and the first word loses its final vowel.

हिन्दी: अ/आ के बाद इ/ई आए तो 'ए' और उ/ऊ आए तो 'ओ' हो जाता है (गुण सन्धि) ।

(क) रमा + ईशः = **रमेशः**

आ + ई = ए (गुणः) (given in the book)

(ख) सुर + ईश्वरः = **सुरेश्वरः**

अ + ई = ए (गुणः)

(ग) नाग + इन्द्रः = **नागेन्द्रः**

अ + इ = ए (गुणः)

(घ) गज + इन्द्रः = **गजेन्द्रः**

अ + इ = ए (गुणः)

NCERT Archive

(ङ) माता + इव = **मातेव**
आ + इ = ए (गुणः)

(च) राम + इति = **रामेति**
अ + इ = ए (गुणः)

(छ) पर + उपकारः = **परोपकारः**
अ + उ = ओ (गुणः)

(ज) मम + उपरि = **ममोपरि**
अ + उ = ओ (गुणः)

(झ) सूर्य + उदयः = **सूर्योदयः**
अ + उ = ओ (गुणः)

(ञ) रामेण + उक्तम् = **रामेणोक्तम्**
अ + उ = ओ (गुणः)

(ट) तस्य + उपरि = **तस्योपरि**
अ + उ = ओ (गुणः)

QUESTION 7 प्रश्न 7

७. उदाहरणानुसारं वाक्यानि वर्तमानकालतः भविष्यत्-काले परिवर्तयन्तु —

(क) सा आपणं गच्छति । – सा आपणं गमिष्यति ।

(ख) रमा क्रीडाङ्गणे क्रीडति । – .....

(ग) बालाः फलानि खादन्ति । – .....

(घ) ताः योगासनं कुर्वन्ति । – .....

(ङ) अहं नित्यं पठामि । – .....

(च) त्वं कस्मिन् विषये वदसि ? – .....

(छ) आवां पाठं लिखावः । – .....

(ज) यूयं शालां गच्छथ । – .....

(झ) ते बालिके वैद्ये भवतः । – .....

(ञ) वयं श्लोकान् स्मरामः । – .....

ANSWER उत्तर

Rule (लृट्-लकारः, future tense): the root takes -ष्य- (or -इष्य-) and then the same personal endings: -ति, -तः, -न्ति · -सि, -थः, -थ · -मि, -वः, -मः (पठ् → पठिष्यति, पठिष्यतः, पठिष्यन्ति …, as in the book's table, p. 79).
हिन्दी: धातु में '-स्य / -इष्य' जोड़कर वही पुरुष-वचन के प्रत्यय लगते हैं ।

NCERT Archive

(क) सा आपणं गमिष्यति ।

वर्तमानकालः : सा आपणं गच्छति ।

गम् : गच्छति → गमिष्यति (given in the book)

(ख) रमा क्रीडाङ्गणे क्रीडिष्यति ।

वर्तमानकालः : रमा क्रीडाङ्गणे क्रीडति ।

क्रीड् : क्रीडति → क्रीडिष्यति

(ग) बालाः फलानि खादिष्यन्ति ।

वर्तमानकालः : बालाः फलानि खादन्ति ।

खाद् : खादन्ति → खादिष्यन्ति

(घ) ताः योगासनं करिष्यन्ति ।

वर्तमानकालः : ताः योगासनं कुर्वन्ति ।

कृ : कुर्वन्ति → करिष्यन्ति

(ङ) अहं नित्यं पठिष्यामि ।

वर्तमानकालः : अहं नित्यं पठामि ।

पठ् : पठामि → पठिष्यामि

(च) त्वं कस्मिन् विषये वदिष्यसि ?

वर्तमानकालः : त्वं कस्मिन् विषये वदसि ?

वद् : वदसि → वदिष्यसि

(छ) आवां पाठं लेखिष्यावः ।

वर्तमानकालः : आवां पाठं लिखावः ।

लिख् : लिखावः → लेखिष्यावः

(ज) यूयं शालां गमिष्यथ ।

वर्तमानकालः : यूयं शालां गच्छथ ।

गम् : गच्छथ → गमिष्यथ

(झ) ते बालिके वैद्ये भविष्यतः ।

वर्तमानकालः : ते बालिके वैद्ये भवतः ।

भू : भवतः → भविष्यतः

(ञ) वयं श्लोकान् स्मरिष्यामः ।

वर्तमानकालः : वयं श्लोकान् स्मरामः ।

स्मृ : स्मरामः → स्मरिष्यामः

NCERT Archive

QUESTION 8 प्रश्न 8

८. उदाहरणानुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु —

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क)	बालकः कार्यं करिष्यति ।	बालकौ कार्यं करिष्यतः ।	बालकाः कार्यं करिष्यन्ति ।
(ख)	सः शालां गमिष्यति ।	.....	.....
(ग)	त्वं श्लोकं वदिष्यसि ।	.....	.....
(घ)	.....	आवां पुस्तकानि दास्यावः ।	.....
(ङ)	.....	.....	छात्राः प्रदर्शनीं द्रक्ष्यन्ति ।
(च)	अहं भगवद्गीतां श्रोष्यामि ।	.....	.....
(छ)	.....	बालिके कथां लेखिष्यतः ।	.....
(ज)	.....	.....	यूयं किं खादिष्यथ ?

ANSWER उत्तर

Answer · उत्तर Given in the book · पुस्तक में दिया गया

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
(क)	बालकः कार्यं करिष्यति ।	बालकौ कार्यं करिष्यतः ।	बालकाः कार्यं करिष्यन्ति ।
(ख)	सः शालां गमिष्यति ।	**तौ शालां गमिष्यतः ।**	**ते शालां गमिष्यन्ति ।**
(ग)	त्वं श्लोकं वदिष्यसि ।	**युवां श्लोकं वदिष्यथः ।**	**यूयं श्लोकं वदिष्यथ ।**
(घ)	**अहं पुस्तकानि दास्यामि ।**	आवां पुस्तकानि दास्यावः ।	**वयं पुस्तकानि दास्यामः ।**
(ङ)	**छात्रः प्रदर्शनीं द्रक्ष्यति ।**	**छात्रौ प्रदर्शनीं द्रक्ष्यतः ।**	छात्राः प्रदर्शनीं द्रक्ष्यन्ति ।
(च)	अहं भगवद्गीतां श्रोष्यामि ।	**आवां भगवद्गीतां श्रोष्यावः ।**	**वयं भगवद्गीतां श्रोष्यामः ।**
(छ)	**बालिका कथां लेखिष्यति ।**	बालिके कथां लेखिष्यतः ।	**बालिकाः कथां लेखिष्यन्ति ।**
(ज)	**त्वं किं खादिष्यसि ?**	**युवां किं खादिष्यथः ?**	यूयं किं खादिष्यथ ?

Check: each row keeps the same verb and changes only the subject and the verb ending together — एकवचन -ति / -सि / -मि, द्विवचन -तः / -थः / -वः, बहुवचन -न्ति / -थ / -मः; pronouns: सः–तौ–ते, त्वम्–युवाम्–यूयम्, अहम्–आवाम्–वयम्.

NCERT Archive

YV

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

योग्यताविस्तरः

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. एषा घटना नरसिंहपुराणे श्रीमद्भागवतपुराणे च वर्णिता अस्ति। एतयोः पुराणयोः रचयिता महर्षिः वेदव्यासः अस्ति। सः एव अष्टादश पुराणानि लिखितवान्। नरसिंहपुराणम् एकम् उपपुराणम् अस्ति। नृसिंहावतारविषये कांश्चन प्रमुखांशान् जानीमः।

Reading activity · the key points are printed as bullets on p. 83 · पाठ्य-बिन्दु पृ. ८३ पर दिए हैं

ANSWER उत्तर

Note: this is a reading activity. The seven points below summarise the bullets printed on p. 83.
टिप्पणी: यह पठन-गतिविधि है; पृ. ८३ के बिन्दुओं का सार नीचे दिया गया है।

१ **Sources of the story**

The story is told in the Narasimha Purana and the Shrimad Bhagavata Purana, both composed by Maharshi Vedavyasa, who wrote all eighteen Puranas; the Narasimha Purana is an Upapurana. · यह कथा नरसिंहपुराण और श्रीमद्भागवतपुराण में है; इनके रचयिता महर्षि वेदव्यास हैं, जिन्होंने अठारह पुराण लिखे; नरसिंहपुराण एक उपपुराण है।

२ **The place**

Sikaligarh Dharahara, in Banmankhi village of Purnia district, Bihar, is the historic place where Lord Narasimha is said to have appeared. · बिहार के पूर्णिया जनपद के बनमनखी ग्राम में सिकलीगढ़ धरहरा वह ऐतिहासिक स्थान है जहाँ भगवान् नृसिंह के अवतार की ख्याति है।

p. 83 — "बिहारराज्ये 'पूर्णिया'जनपदे बनमनखी-ग्रामे सिकलीगढधरहरा इति इतिहासप्रसिद्धं स्थानम्"

३ **The event**

Here Narasimha killed Hiranyakashipu and protected Prahlad; the kingdom of Prahlad and Hiranyakashipu was here. · यहीं नृसिंह ने हिरण्यकशिपु का वध कर प्रह्लाद की रक्षा की; उनका साम्राज्य यहीं था।

४ **The Manikya pillar**

A huge, famous pillar called 'Manikya' still stands here; people say it is the pillar beside the threshold where Hiranyakashipu was killed, and attempts to break it have failed. · यहाँ 'माणिक्य' नामक विशाल स्तम्भ आज भी है; माना जाता है कि यह उसी देहली का पार्श्व-स्तम्भ है जहाँ हिरण्यकशिपु का वध हुआ; इसे तोड़ने के प्रयास असफल रहे।

५ **Holika and the festival**

NCERT Archive

Holika, the younger sister of Hiranyakashipu, is believed to have burnt here; so local people play Holi every year with ash and clay, and from this the festival of Holi spread through India. · हिरण्यकशिपु की बहन होलिका का दहन यहीं माना जाता है; इसलिए यहाँ के लोग हर वर्ष भस्म और मिट्टी से होली खेलते हैं और यहीं से भारत में होलिकोत्सव प्रारम्भ माना जाता है।

६ **The temple**

An ancient temple of Narasimha is here, recently renovated; it has about 40 images of deities including Brahma, Vishnu and Maheshwar. · यहाँ नृसिंह का प्राचीन मन्दिर है, जो हाल में पुनर्नवीकृत हुआ; उसमें ब्रह्मा-विष्णु-महेश सहित लगभग 40 देवताओं की प्रतिमाएँ हैं।

७ **Holi in the Vedic age**

In the Vedic age Holi was also celebrated as a spring festival. 'Holaka' is half-ripe grain roasted in a fire of straw ('hora' in Hindi); when new wheat and other grains reach the home, the farmer offers them to the fire with joy — this is Holikotsava. In the shastras it is called 'वासन्तीय-नवसस्येष्टिः'. · वैदिक काल में होली वसन्तोत्सव के रूप में भी मनाई जाती थी; नया अन्न घर आने पर किसान अग्नि में हवि अर्पित कर उत्सव मनाता है; शास्त्रों में इसे 'वासन्तीय-नवसस्येष्टिः' कहा गया है।

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. भारतीयज्ञानपरम्परायां संस्कृतवाङ्मयस्य विशेषतः पुराणानां महती भूमिका वर्तते। प्रधानतया अष्टादश पुराणानि सन्ति।

मद्वयं भद्वयं चैव ब्रत्रयं वचतुष्टयम्। अनापलिङ्गकूस्कानि पुराणानि प्रचक्षते ॥

ANSWER उत्तर

The eighteen Puranas as listed on p. 84, grouped by the mnemonic verse (2 + 2 + 3 + 4 + 7 = 18). पृ. ८४ के श्लोक के अनुसार अठारह पुराण (२ + २ + ३ + ४ + ७ = १८)।

१ **मद्वयम्**

मत्स्यपुराणम्, मार्कण्डेयपुराणम्

2 Puranas beginning with 'म'

२ **भद्वयम्**

भागवतपुराणम्, भविष्यपुराणम्

2 Puranas beginning with 'भ'

३ **ब्रत्रयम्**

ब्रह्मपुराणम्, ब्रह्माण्डपुराणम्, ब्रह्मवैवर्तपुराणम्

3 Puranas beginning with 'ब्र'

४ **वचतुष्टयम्**

वायुपुराणम्, वराहपुराणम्, वामनपुराणम्, विष्णुपुराणम्

4 Puranas beginning with 'व'

NCERT Archive

५

अनापलिङ्गकूस्कानि

अग्निपुराणम्, नारदपुराणम्, पद्मपुराणम्, लिङ्गपुराणम्, गरुडपुराणम्, कूर्मपुराणम्, स्कन्दपुराणम्

अ-ना-प-लिं-ग-कू-स्कानि → अग्नि, नारद, पद्म, लिङ्ग, गरुड, कूर्म, स्कन्द (7 Puranas)

मत्स्य · मार्कण्डेय · भागवत · भविष्य · ब्रह्म · ब्रह्माण्ड · ब्रह्मवैवर्त · वायु · वराह · वामन · विष्णु · अग्नि · नारद · पद्म · लिङ्ग · गरुड · कूर्म · स्कन्द

NCERT Archive

PR

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. माता-पित्रोः शिक्षकस्य च साहाय्येन मानवानां षोडश-संस्काराणां नामानि लिखन्तु।

ANSWER उत्तर

The sixteen samskaras in their usual order, from before birth to the last rites. Check the names with your parents and teacher, as the project asks (some traditions vary slightly).

माता-पिता और शिक्षक की सहायता से इन नामों का मिलान करें; कुछ परम्पराओं में नाम/क्रम में थोड़ा अन्तर मिलता है।

१	गर्भाधानम्	Garbhadhana
२	पुंसवनम्	Pumsavana
३	सीमन्तोन्नयनम्	Simantonnayana
४	जातकर्म	Jatakarma
५	नामकरणम्	Namakarana
६	निष्क्रमणम्	Nishkramana
७	अन्नप्राशनम्	Annaprashana
८	चूडाकर्म (मुण्डनम्)	Chudakarma

NCERT Archive

९ कर्णवेधः
Karnavedha

१० विद्यारम्भः
Vidyarambha

११ उपनयनम्
Upanayana

१२ वेदारम्भः
Vedarambha

१३ केशान्तः (गोदानम्)
Keshanta

१४ समावर्तनम्
Samavartana

१५ विवाहः
Vivaha

१६ अन्त्येष्टिः
Antyeshti

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. पुराणेभ्यः कामपि एकां कथां संगृह्य लिखन्तु, कक्षायां श्रावयन्तु च।

ANSWER उत्तर

Model answer: a short version of the story from the Narasimha Purana (the source of this lesson's play), in simple Sanskrit sentences using words from the lesson. You may choose any other story from the Puranas, write it in your own words and narrate it in class.
नमूना-उत्तर: इसी पाठ की कथा सरल संस्कृत वाक्यों में; आप पुराणों की कोई अन्य कथा भी चुन सकते हैं।

१ पुरा हिरण्यकशिपुः नाम दैत्यराजः आसीत्।
Once there was a king of demons named Hiranyakashipu. · प्राचीन काल में हिरण्यकशिपु नाम का दैत्यराज था।

NCERT Archive

२ सः ब्रह्मदेवात् वरं प्राप्य अमरः अभवत् ।

He received a boon from Brahmadeva and became (nearly) immortal. · उसने ब्रह्मदेव से वर पाकर स्वयं को अमर माना ।

३ तस्य पुत्रः प्रह्लादः हरेः भक्तः आसीत् ।

His son Prahlad was a devotee of Hari. · उसका पुत्र प्रह्लाद हरि का भक्त था ।

४ प्रह्लादः 'हरिः सर्वत्र अस्ति' इति अवदत्, अस्मिन् स्तम्भे अपि अस्ति इति च ।

Prahlad said, "Hari is everywhere — even in this pillar." · प्रह्लाद ने कहा — "हरि सर्वत्र हैं, इस स्तम्भ में भी हैं ।"

५ हिरण्यकशिपुः खड्गेन स्तम्भं प्रहृतवान्; तदा नृसिंहः स्तम्भात् बहिः आगच्छत् ।

Hiranyakashipu struck the pillar with his sword; then Narasimha came out of the pillar. · हिरण्यकशिपु ने तलवार से स्तम्भ पर प्रहार किया; तब नृसिंह स्तम्भ से बाहर आए ।

६ नृसिंहः सन्ध्याकाले देहल्यां निजनखैः हिरण्यकशिपुं मारितवान् ।

At twilight, on the threshold, Narasimha killed Hiranyakashipu with his own nails. · सन्ध्या के समय देहली पर नृसिंह ने अपने नाखूनों से हिरण्यकशिपु को मारा ।

७ अतः उच्यते — 'ईशावास्यम् इदं सर्वम्' इति ।

Hence it is said: "All this is pervaded by God." · इसीलिए कहा जाता है — "यह सब ईश्वर से व्याप्त है ।"

Figure from the lesson, p. 73 — Holika sits in the fire with Prahlad, but Narayan's grace protects Prahlad.

NCERT Archive

AC

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 7

कार्यकलापः

Solutions · 1 question · समाधान · १ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

कक्षायाः सर्वे छात्राः मिलित्वा अस्य नाटकस्य अभिनयं कुर्वन्तु ।

ANSWER उत्तर

Activity: the whole class performs the play from pp. 72–75 together. The scenes and roles from the lesson are given below to help the class divide the parts and practise in order.
गतिविधि: सम्पूर्ण कक्षा मिलकर पृ. ७२–७५ के नाटक का अभिनय करे; पात्र और दृश्य नीचे दिए हैं ।

१ **हिरण्यकशिपुः**
King of demons (the main role) · दैत्यराज
pp. 72–75

२ **प्रह्लादः**
The devotee son · भक्त पुत्र
pp. 73–74

३ **होलिका**
Hiranyakashipu’s sister · हिरण्यकशिपु की बहन
pp. 72–73

४ **नृसिंहः**
Narasimha — appears from the pillar · स्तम्भ से प्रकट
pp. 74–75

५ **मन्त्री, सेनापतिः, राजभटः, दैत्यपुरोहितः**
Minister, commander, royal guard, priest of the demons · मन्त्री, सेनापति, राजभट, दैत्यों के पुरोहित
p. 72

६ **सभासदः, दैत्याः**
Courtiers and demons (groups) · सभासद और दैत्य (समूह)
pp. 72, 74

NCERT Archive

७

अध्यापिका

The teacher who closes the play · अध्यापिका

pp. 71, 75

दृ. १

हिरण्यकशिपोः सभा

The court of Hiranyakashipu: the minister and commander report that the whole world fears him but Prahlad praises Hari; he decides to find a plan. · सभा में मन्त्री/सेनापति प्रह्लाद के विषय में बताते हैं; हिरण्यकशिपु उपाय सोचता है।

p. 72 — “द्रक्ष्यामि सः कथं जीविष्यति”

दृ. २

होलिका–प्रह्लाद

Holika takes Prahlad into the fire; by Narayan’s grace Prahlad is saved and Holika dies. · होलिका प्रह्लाद को अग्नि में लेकर बैठती है; नारायण की कृपा से प्रह्लाद बच जाता है और होलिका जल जाती है।

p. 73 — “अग्निः होलिकाम् एव ज्वालयति”

दृ. ३

स्तम्भ-दृश्यम्

Prahlad says Hari is in the pillar; Hiranyakashipu strikes it and Narasimha appears. · प्रह्लाद कहता है कि हरि स्तम्भ में हैं; हिरण्यकशिपु प्रहार करता है और नृसिंह प्रकट होते हैं।

p. 74 — “अस्मिन् स्तम्भे अपि अस्ति”

दृ. ४

वधः, समापनं च

Narasimha kills Hiranyakashipu at twilight, on the threshold, with his nails; the teacher ends: ‘ईशावास्यम् इदं सर्वम्’. · नृसिंह सन्ध्या के समय देहली पर नाखूनों से वध करते हैं; अध्यापिका ‘ईशावास्यम् इदं सर्वम्’ कहकर समाप्त करती हैं।

p. 75 — “‘ईशावास्यम् इदं सर्वम्’ इति”

NCERT Archive